

Janus'un Yüzü Ve Türk Edebiyatında Kanon, Karşı-Kanon Meselesi

Turgay Anar, Janus'un Yüzü: Türk Edebiyatında Kanon, Karşı-Kanon, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022, 148 s.)

İbrahim ÖZTÜRKÇÜ*

Türk edebiyatının temel meselelerinin başında teorik kavramların Türkçeye ve Türk edebiyatına uyarlaması gelmektedir. Birçok kavramın literatürde Türk dili ve edebiyatında ne denli doyurucu bir nitelik taşıdığı her dönemde tartışılmıştır. Temelleri Yunan felsefesi, Batı kültür ve edebiyatında atılan modernizm, postmodernizm, metinlerarasılık, sosyal realizm, bir yorumlama teorisi ve metodolojisi olarak Hermenötik gibi birçok kavram, eski tabirle “efrâdını câmi, ağıârını mâni” bir biçimde Türkçeye uyarlanabilmiş değildir. Bu tezimizin bir yansıması olarak kavramlar üzerinde sosyal, kültürel ve edebî bir mutabakatın bulunmayışını gösterebiliriz. Bu bağlamda sıkça tartışılan kavramların başında Türk edebiyatında kanon meselesi gelmektedir.

Ükelere hâkim iktidarların kültür ve edebiyatı toplumsal hafızanın zembereği olduğu için yönetme/yönlendirme/manipüle etme arzusu özellikle 19. yüzyıldan itibaren gelişen bir durumdur. Monarşiden ulus-devletlere geçişte kültür ve edebiyat, topluma milli bilincin aşılmasında önemli bir aygıt olarak görülmüştür. İngiltere'nin Shakespeare'i, Almanya'nın Goethe'yi, Fransa'nın Victor Hugo'yu, Balzac'ı, Rusya'nın Puşkin, Tolstoy ve Dostoyevski'yi kültürel bir endüstriye dönüştürmesinin arkasında bu endişeler de yadsınamaz bir realitedir. Toplumun hafızası kendi haline bırakılmayacak kadar önemlidir ve özellikle soğuk savaş dönemlerinde kültür sadece ulusal düzeyce değil, uluslararası arenada da önemli bir silahtır. Batı ve Avrupa'da çok erken dönemde başlayan iktidarların kültür ve edebiyata müdahale ve dizayn etme arzusu Osmanlı'da II. Abdülhamid döneminde matbuat üzerindeki sansür ve baskının bir sonucu olarak II. Meşrutiyet'e kadar pek görülmez. Totaliter rejim, sosyal ve sivil kurumlara izin vermediğinde özel mahfillere gizlenen edebiyat kümeleri, derin nefes almak için II. Meşrutiyet'i beklemek zorunda kalmıştır. Ancak bu tarihten itibaren agoraya inen edebiyat, mantar gibi artan dergi ve mecmuların idarehanelerinde kendisine bir teşekkül ve kanonik bir zemin bulabilmiştir. Özellikle bir dergi etrafında kümelenen edebiyatçıların iktidarla olan yakın teması, kanonik kıpırdanmaların ilk ayak izleri sayılabilir. Zaman zaman sansürden nasibini alan *Servet-i Fünun*, *Sebülürreşâd* dışında *Türk Yurdu*, *Hakk* gibi dergiler ve bazı gazeteler bu açıdan da bakılmaya muhtaç gibidir. Nasıl ki Batı'da kanon, Shakespeare, Victor Hugo, Dostoyevski gibi eserleri ve kendileri klasikler arasına girmiş sembol isimler üzerinden şekilleniyorsa Türk edebiyatında da özellikle ölümü sonrası Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Nâzım Hikmet, Yahya Kemal, Necip Fazıl gibi toplam prestij değeri yüksek olan isim ve asırlık önemli dergiler etrafında geliştiği, tartışmaya açık olsa da, bir realitedir. Bir

edebiyat kanonunun oluşmasının temel sebebi de geçmişinde zengin bir edebî birikim bulunan milletlerin geçmişini unutmak istememesidir. Geçmiş, bir millet için sadece geçmişte kalmaz, onları bir millet yapan hayal, duygu, düşünce, istek, arzu vb. sayesinde onlar kendilerini geleceğe karşı bir direnç içinde hisseder. İşte kanon da geçmiş ile bugün arasında bir köprü görevindedir (Anar, 2022: 41). Kanonik kısırdanmaların Türkiye’de temellendirilmesi 1923-1950 yılları arasında devletin sosyal, siyasi, kültürel ve edebî birçok alana müdahalesiyle ilişkilendirilse de ilk filizleri II. Meşrutiyet’e atılmıştır.

Türk edebiyat ve kültüründe kanonun izini süren İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ABD öğretim üyelerinden Prof. Dr. Turgay Anar’ın *Janus’un Yüzü: Türk Edebiyatında Kanon ve Karşı-kanon* kitabıyla yeniden akademik dünyanın merkezine oturacak gibi görünüyor. Türk Edebiyatında Kanon ve Türk Edebiyatında Karşı-kanon olarak iki bölüme ayrılan kitabın ilk temas ettiği nokta, kavramın muğlaklığa sürükleyen birçok dış etkenin varlığıdır. “Kanon, kural, örnek” gibi çeşitli anlamları barındıran kanon, “edebiyatta içerdiği edebî, estetik özellikler sayesinde ölümsüzlüğe ulaşan ve bu yönüyle de zamanın yıpratıcılığından kurtulan ve sonradan gelen yazarlar için bir kriter olma özelliğiyle seçilmiş eser ve yazarları belirle”yen önemli bir eşik konumundadır. Bu açıdan kanona dâhil olan bir yazar ve eser, aynı zamanda “ölümsüzlüğe ve zirveye doğru” en sağlam adımlardan birini atmış demektir. Fakat bu adım bir eşiktir ve henüz yolun başında olan yazarlar için aşılacak birçok engel, çetrefilli güzergâhlar mevcuttur. Kanon, bir yazarın muasırları arasında sıyrılıp özgünlük vadisinde bir fildişi kule edinmesinde, edebî ve estetik bir değer kazanma konusunda inkâr bir parametre özelliği vardır. Anar, bu duruma dikkat çekerek kanonun, “birilerinin daha önce çeşitli açılardan değerli görüp seçtiği eserlerden oluştuğunu ve bu yüzden sondan gelenlerin önünü de çeşitli biçimlerde tıkayan, belki de özgün yazar kimliğini oluşturma konusunda onlara baskı uygulayan bir güç merkezi” hâline geldiğinin altını özellikle çizmektedir. Kısacası edebiyat kanonu, “seçilmiş, önemli olan ve estetik açıdan değerli, içerdiği anlamlarla diğer eserlerden/yazarlardan birçok yönden üstünlüğü bir nişanesidir.”

Kanonu muğlak kılan noktalardan biri de ona hangi ideolojik, siyasi, teolojik, edebî vb. perspektiften baktığımızdır. Kanonun mutlak bir objektiflikle oluşmamasının temel sebebi de “kanonlaşmanın icrasında pek çok sabite ve çıkarın varlığı”dır ve bu nedenle mesele asla tek bir bakış açısıyla anlaşılacak kadar değişkenlik göstermektedir. Kanon bir taraftan geçmişin birikimiyle “sabitleşmiş bir güç” hâlini alırken diğer taraftan özellikle ülkemizde “iktidar alkışlayıcısı” bir alet olarak varlığını kurmaya çalışmıştır. Kitabın yazılış serüvenini 2011 yılında savunduğu *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri* isimli doktora tezine dayandıran Anar, *Janus’un Yüzü*’nde kanona dair birçok tartışma, bakış açıları, anlamlandırma faaliyetlerine sağlam bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. 10 yıl öncesine kadar akademinin çok da popüler bir kavramı olmayan kanon/edebiyat kanonunu, araştırmacıların tek boyutlu değerlendirme, tahlil ve tasnif çabaları, Anar’ın yıllar sonra tekrar bu konuya girişmesine zemin hazırlamıştır. Bu amaçla kitaba “kanonu açmak, demokratileştirmek, eleştirmek veya yıkmak” şeklinde genel hatlarıyla açıklamanın mümkün olduğu karşı-kanon meselesiyle ilgili çalışmaya derli toplu bir bölüm de eklenmiştir (Anar, 2022: 9-10).

Kitabın üst başlığını yazar, *Janus’un Yüzü* belirlemiştir ki eski Roma tanrılarında biri olan Janus, birçok Yunan ve Roma tanrısının tersine mitik özellikleri olan ve gerçekte yaşamış bir insan olduğuna dair rivayetler de bulunan bir tanrıdır. Ölümünden sonra halkın belleğinde ölümsüzlüğe yükseldiğini düşünülen Janus, evrenin önemli bir muhafızdır. Romalılar ona bu yüzden saygı

duymaktadırlar. Başlangıç ve sonların tanrısı olduğundan, kapıların iki yöne açılmasından kinaye olarak giriş ve çıkışın da mutlak sorumluluğu ona aittir ve genelde heykel ve görsel materyallerde çift yüzlü bir tanrı olarak resmedilmiştir. Çift yüzlü bu simge, zaman içinde iki farklı yöne baktığından “geçmiş” ve “geleceği” bilen bir tanrı olmayı da aşır bilgeliği sembolize eden bir varlık olarak kültür, tarih, mit ve edebiyatta güçlü bir etkiyle ortaya çıkmaktadır. Anar’a göre kanon meselesi de bir yönüyle geçmişle doğrudan ilgilidir ve kanon gücünü geçmişten almaktadır. Biyolojik bedeni ortada olmayan ve varlığı eserleriyle toplumun hafızasında devam eden yazar, aynı zamanda eserinin edebî-estetik anlamları sayesinde aktüel zamanda yaşamaktadır. Bu, olağanüstü bir simgeyi kendi içinde barındırırken kanonun aktüel ve gelecek zamandaki yüzüdür. Tıpkı Janus gibi kanonun diğer yüzü ise geleceğe bakmaktadır. Geleceği sembolize eden bu yüzü Anar, tıpkı karşı-kanonik bir eğilimin varlığına benzetmektedir. Bu itibarla kanon hem geçmiş -dolayısıyla eklemlenen şimdiki- hem de kanonu sarsmak isteyen, onu alaşağı etmek isteyenlerin eleştirdiği geleceğin çok yönlü veçhesine sahiptir (Anar, 2022: 11).

Prof. Dr. Turgay Anar, tartışmalı olduğu kadar çetrefilli bir meseleyi masaya yatırdığının farkındadır. Zira ilk bölümde kitabın yayımlanış tarihi olan 2022 yılına kadar kanon merkezli her türlü çalışmayı vukufiyetle gözden geçirerek meseleye farklı bakış açılarını, zamanla kelimeye yüklenen anlam katmanlarını, yorum perspektiflerini, Batı ve Türk edebiyatındaki tartışma bağlarını, muğlak kalan noktaları ince eleyip sık dokuyarak kritik etmektedir. Bu bölümü okurken kanon denilen meselenin etimolojik bir okyanusa dönüştüğünü hissedebilirsiniz. Her yorum, anlam genişlemesine ve derinliğine imkân tanırken diğer taraftan meselenin düğümlenmesine yol açmış görünüyor. Bu yüzden bu ilk bölümde Anar’ın öncelikle bu muğlaklığı giderme çabasını ve başarısını görmekteyiz. *Türk Edebiyatında Kanon* başlıklı birinci bölümde ele alınan alt başlıklar şunlardır:

1. Kanon’un İlk Anlamları
2. Kanon’un Yıllar İçinde Kazandığı Yeni Anlamlar
3. Kanon’un Farklı Mecazî Anlamları
4. Kanonun Terim Anlamları Üzerinde Düşünmek: “Kanonik” ve “Kanonlaştırmak”
5. Türkçede Kanonu Anlama Çabaları
6. Kanonlaşmak ve Edebiyat Kanonunun Oluşumu
7. Kanonun “Klasik”, “Kadim”, “Eskimeyen”, “Ölümsüz” ve “Kült” Sınıflamalarından Farkları
8. Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu ve Edebiyat Kanonuna “Müdahale”
9. Edebiyat Kanonunun Oluşumdan Etkili Olan Kişi/Kurum/Güç Merkezleri

Bu bölümde ele alınan birçok mesele içerisinde herhalde “klasik”, “kült” eserlerin konuna temas eden yönün son derece dikkat çekici olsa gerektir. Çünkü dimağımızda farklı bir tat ve lezzet bırakan, çoğu zaman okuyucuların beğenisi kazanan eserlere yapıştırdığı “klasik” yaftası, sanılmanın çok ötesinde bir bağlama sahiptir. Janus’un yüzü de tam burada devreye girmektedir. Klasik eserler, geçmişte kalmasına rağmen, içerdiği yüksek edebî-sanatsal değer sayesinde başkaları tarafından sürekli hatırlanmakla birlikte gelecek ütopyalarının kurgulanmasına da fırsat sağlar. Bir eseri “klasik” yapan şey, yazar, eleştirmen, öğretmen ve akademisyenler tarafından işlenip örnek alınmasıdır. Fakat “klasik” ile “kanon” arasında bazı farklar vardır. Anar’a göre kanon ve klasik arasındaki farkı belirleyen ilk ölçü, klasik ol(a)mayan eserlerin değersiz sayılmamasıdır. Klasik olmaya hak kazanan eserler, kanon kadar kesin bağlayıcılıklara sahip değildir. Başka dönemlerin başka klasiklerinin olması bu sebeple asla yadırganmaz (Anar, 2022: 39).

Eserin ikinci bölümü, Türk Edebiyatında Karşı-kanon meselesine odaklanmış. Anar, burada Edebiyat Polemikleri ve Süreli Yayınlarda Bazı Karşı-Kanonik Eğilimler’e projektör tutarak aydınlatmayı amaç edinmiş görünüyor. Şüphesiz bu başlık altında ele alınabilecek birçok kononik eğilim ve tartışma akla gelmektedir. Örneğin temelleri 1911 yılına uzanan ve 1919 yılında tekrar nükseden Fikret-Âkif tartışması (Rıza Tevfik-Babanzâde Ahmed Naim-Süleyman Nazif), özellikle 1940 yılında *Yeni Sabah*’ta Kamuran Demir’in başlattığı “Tevfik Fikret’in Eserlerini Yakmalı” kampanyası ve buna karşı Sabiha Zekeriya Sertel’in verdiği mücadele, kanon bağlamında ele alınabilecek başlıklardan... Edebiyatta eski-yeni polemikleri ve sonrasına Yahya Kemal etrafında koparılan “Tanrı Şair” tartışmaları, kanondan bağımsız düşünülmecek meselelerdendir. Ve her tartışma, lehte ve aleyhte bir “saf sıkılaştırma” güdüsüyle kanona bir şekilde hizmet etmektedir. Anar, eserin ikinci bölümünde bu bağlamda edebiyat tarihimizde ses getirmiş aşağıdaki tartışmaları, yürürlükteki kanona yöneltilen sert eleştirileri ayrıntılarıyla kritik etmektedir:

- A. Nâzım Hikmet ve Putları Yıkıyoruz
- B. Tasfiye Polemiği: Gavsist Bir Edebî Kalkışma
- C. Küllük Dergisi: Bir İstikamet
- Ç. Halkın Dostları: Her Tür Gerici Sanata Hücum

Yazar, burada “Karşı-kanon”u, genelde genç yazar ve sanatçıların kendilerinden nispeten yaşlı olan ve belki de daha meşhur olanlara karşı yürütülen bir başkaldırı hareketine benzetmektedir. Bu başkaldırı hareketi, daha sistemli olduğu ve daha büyük kalabalıkları peşinde sürükleyecek dereceye ulaştığı nispete başarıya ulaşmakta ve tesir sahasını genişletebilmektedir. Kitlesele bir boyuta/harekete ulaşan ve gençliğin dinamizmiyle birlikte ideolojik kümelenmeye imkân tanıyan edebiyat polemikleri daha baskın bir nitelik arz etmektedir. Bu sebeple kanon, aktüel olandan daha yaşlı ve daha muhafazakârdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra müesses edebiyat nizamına başkaldıran yönü sebebiyle Nâzım Hikmet’in 1929 yılında *Resimli Ay*’da “Putları Yıkıyoruz” başlığıyla yayımladığı toplam iki yazı, edebiyat âleminde büyük fırtınaların kopmasına, birçok ismin lehte ve aleyhte yazılar yazarak bu edebiyat tartışmasına girmesine sebep olacak kadar dikkat çekicidir ve bu edebiyat tartışması, aslında bir karşı-kanon hareketini başlatan ilk kıvılcım gibi düşünülebilir. Nâzım Hikmet’in eleştirileri oklarının hedefinde o tarihte Abdülhak Hâmid ile Mehmed Emin Yurdakul vardır. Sahte putları tahtından indirmeyi hedefleyen bu aksiyon hareketi, bir reaksiyon görse de edebiyat dünyasının fildişi kulesinde ikamet eden birçok şair ve yazarı ürkütecek kadar sarsıcıdır (Anar, 2022: 80-95).

İkinci Dünya Savaşı devam ettiği yıllarda yukarıda bahsini ettiğimiz Âkif-Fikret polemiklerinin yanında 1940 yılının ilk aylarında edebiyat kamuoyunu aylarca meşgul edecek karşı-kanonik bir eğilimin açıkça görüldüğü bir eski-yeni nesil polemiği patlak vermiştir. Polemiği başlatan yazı, devrin edebiyat dergileri arasında köklü bir mazisi olan *Servet-i Fünun*’un başyazarı olan Halid Fahri Ozansoy’un oğlu, Gavsî Halid Ozansoy’a aittir. “Tasfiye” polemiği olarak edebiyat tarihine geçen bu tartışmada değişimin kaçınılmaz olduğunu iddia eden gençlerin hedefinde (Gavsistler), eskiler/eskimişler vardır. Gençlerin bir cephe halinde eski nesle karşı durmak için yaptıkları yayın faaliyeti, belki de ilk defa edebiyat dergilerinin haricinde devrin günlük gazetelerinde yankı bulmuştur (Anar, 2022: 95-113).

Tek sayı çıkabilen *Küllük* dergisi, eskiye karşı yeni edebiyatı savunanların karşı-kanon hareketinin önemli bir yayın organı olarak yeni sanatı temsil edenlerin bir yayın organı kabul edildiği

ve devrin yürürlükteki edebiyat dogmalarına şiddetli eleştiriler yönelttiği için bazı kesimlerce sevilmemiş ve dergi, ilk sayısını çıkardıktan sonra Dâhiliye Vekâleti'nin verdiği bir kararla kapatılmıştır (Anar, 2022: 113-123). Mart 1970 tarihinde İsmet Özel ve Ataol Behramoğlu'nun çıkardıkları *Halkın Dostları* dergisi de devrin müesses edebiyat nizamına ve edebiyatın yapılma biçime, edebiyattan beklenen amaçlara dair sert bir eleştiri ile ilk sayısını yayımlamıştır. *Gerici Sanata Hücum* başlıklı imzasız yazı, eleştirel görüşleri ile karşı-kanonik bir hareketlenmenin önemli bir ayağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Anar, 2022: 123-131).

Kanonun ve Karşı-kanon'un varlığını ve Türk edebiyatındaki izini süren Turgay Anar, eserin sonunda birtakım tekliflerde bulunmaktadır. Anar'a göre Türkiye'de kanon ve edebiyat kanonu kavramlarının daha net bir biçimde ifade edilebilmesi, kanonun oluşup oluşmadığı veya oluştuysa nasıl ve ne yönde oluştuğu, oluşmamışsa bunun sebeplerinin ilmî kaidelerle ortaya çıkarabilmesi için antolojilerin, edebiyat tarihlerinin, yıllıkların, süreli yayınların ve bu süreli yayınlarda yayımlanan "okuma listelerinin" ciddi bir anlayışla tekrar tekrar incelenmesi gereklidir. Bu tespitten Türk edebiyatındaki kanon meselesi hakkında son sözü söylemek için henüz erken olduğunu düşünebiliriz. Bununla birlikte söz konusu kitap kanon kavramına dair akademik düzlemde yapılmış en son, titiz ve dikkate değer çalışma olarak kayda geçmelidir.